

iStockphoto

מגילת אסתר - המאבק המגדרי

חנה קהת

תקציר

מאמר זה חושף את העלילה המגדרית במגילת אסתר. זו עלילה משנית המלווה את העלילה הראשית, וגם היא מסתיימת בהיפוך המיוחל – נשים שנרדפו זוכות להפוך למנהיגות. בניגוד לדעה הרווחת בקרב נשים פמיניסטיות, טענת המחברת היא שאסתר, לאחר התפתחות אישית מרשימה, ממשיכה את מאבקה של ושתי נגד הדיכוי הפטריארכלי. היא עושה זאת בדרך אחרת. הצלחתה הגדולה היא בשינוי מעמדה מאישה שנדרשה להיות כנועה, צייתנית ומוחפצת, לאישה מנהיגה ואסרטיבית שלוקחת על עצמה את גורלה ואת גורל עמה.

תאריכים: אסתר, ושתי, יוסף, מאבק מגדרי, מגדר, מגילת אסתר, מנהיגות נשית, נשים, פמיניסטי

אסתר. קטע מתוך הציור אסתר, אחשוורוש והמן. ציור שמן מאת הצייר ההולנדי רמברנדט ואן-ר׳ין, 1669-1606

"וַתֵּמְאֵן הַמֶּלֶכָה וַשְׂתֵּי לְבֹא בְּדָבַר הַמֶּלֶךְ" (אסתר א, 22), איור מאת הצייר הצרפתי גוסטב דורה, 2116-2162

בדור האחרון, בעידן הפמיניסטי, מקובל להשוות בין ושתי לאסתר. ושתי המלכה, המורדת, זוכה לעדנה ולהערכה כאישה אמיצה שהקריבה את מעמדה בשל עקרונותיה. לעומתה, אסתר מוערכת באופן שלילי ככנועה, צייתנית, חסרת זהות נשית, המוכנה לשמש כאובייקט מיני בתוך עולם פטריארכלי.¹

אין עוררין על כך שעל רקע העולם העתיק, בסביבת מלך אכזרי ונהנתן כמו אחשוורוש, בולטת דמותה של ושתי כאישה יוצאת דופן. אחשוורוש מתייחס אליה כעוד חפץ נדיר ביופיו שבבעלותו. כשם שהביא את אורחיו הרבים לְמִשְׁתָּה לַצְּפוֹת בְּרוּכֹשׁוֹ הַרְבִּי: **"בְּהִרְאֹתוֹ אֶת עֵשֶׂר כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ וְאֶת יָקָר תְּפָאֲרַת גְּדוּלְתּוֹ"** (אסתר א, 4), הוא מתכנן **"לְהִבְיֵא אֶת וַשְׂתֵּי הַמֶּלֶכָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מְלָכוּת לְהִרְאֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יְפִיָּה כִּי טוֹבַת מְרָאָה הִיא"** (אסתר א, 11).² משמעות השם ושתי בפרסית היה **"הנחשקת"**.³ וולפיש

1 על ההשוואה בין ושתי לאסתר ראו: יעל שמש, "גלגוליה של ושתי: מקרא, מדרש חז"ל, הפרשנות הפמיניסטית והמדרש הפמיניסטי המודרני", בתוך: **בית מקרא**, מ"ז (תשס"ב), עמ' 372-356; רות וולפיש, "תפקידן של דמויות המשנה במגילת אסתר", בתוך: אמנון בזק (עורך), **הדסה היא אסתר: ספר זיכרון להדסה אסתר (דסי) רבינוביץ' ד"ל: קובץ מאמרים על מגילת אסתר**, מהדורה שנייה, אלון שבות: תבונות, תשנ"ט, עמ' 142. צופיה מלר שרוצה להוכיח טענה זו מסתייעת בשני הציורים המוצגים לעיל (עמ' 1), ציורו של גוסטב דורה את ושתי כאישה גיבורה ומרשימה, וציורו של רמברנדט את אסתר כמלכה כנועה ויפהייה. ראו, מלר צופיה: http://www.hofesh.org.il/freeclass/pirkei_tanach/04/01_megillah/1.html.

2 על המגמתיות של מבני החזרה הלשונית של פעלים ומילים במגילת אסתר, ראו: S.B Berg, *The Book of Esther: Motifs, Themes and Structures*, Missoula, 1997 וכן ע' ברנר, "אסתר בארץ המראה: על הסימטריה והכפילות במגילת אסתר" בתוך: **בית מקרא** ניסן - סיון תשמ"א, גיליון ג (19), עמ' 267-278.

3 <https://www.safa-ivrit.org/imported/persian.php>

מציינת את העובדה שושתי מזכירה אסוציאטיבית את המילה 'והשתייה'. האירוניה היא שבשתייה נאמר ש'אין אונס', אך כלפי ושתי יש אונס.⁴ ושתי מסרבת למלא את התפקיד המסורתי, המחפיצה כאובייקט מיני גרידא, ממאנת לבקשת המלך ומתחייבת בנפשה. לעומתה, אסתר לא מתנגדת, לא מסרבת, נלקחת, מובאת, מצייתת לדברי מרדכי ולדברי הגי סריס המלך. הביטויים החוזרים ונשנים הם: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר" (שם ב, 16), "לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר... כִּי מְרֻדְכִי צָוָה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תִגִּיד" (שם י, 20). "לֹא בִקְשָׁה דָבָר כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמֶר הִגִּי סְרִיס הַמֶּלֶךְ" (שם, 15).

אולם בחינה מעמיקה של סיפור העלילה מגלה כי התמונה מורכבת בהרבה. גם ושתי וגם אסתר הן נשים הלוחמות על מעמדן בחברה פטריארכלית בדרכים שונות. במאמר זה ברצוני להרחיב את הצעתו של רונן אחיטוב, במאמרו 'מגילת ושתי',⁵ הטוען כי בסיפור המגילה יש מאבק מגדרי שמתקיים מתחת לפני השטח.⁶ מאבק זה מקביל למאבק הלאומי. ושתי מסמלת את הסירוב לדיכוי המגדרי והמיני ואת העמידה על עקרונותיה וזכויותיה. עמדתה זו של ושתי גורמת לחשש גדול, שמתגלה בפחד של השרים מהשפעתה על כל נשות פרס ומדי:

וַיֹּאמֶר מוּמְכָן (ק' מְמוּכָן) לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֲוֹתָה וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה כִּי עַל כָּל הַשָּׂרִים וְעַל כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ. כִּי יֵצֵא דָבָר הַמֶּלֶכָה עַל כָּל הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בְּעַלְיָהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאִמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ אָמַר לְהַבִּיא אֶת וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה לִפְנֵי וְלֹא בָאָה (שם א, 16).

בהתייעצות חירום בעקבות הסכנה המגדרית שנוצרה, ממוכן מציע למלך לנקוט פעולה חריפה כדי להדוף סכנה זו:

אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דָבָר מִלְּכוּת מִלְּפָנָיו וַיִּכְתַּב בְּדַתִּי פָרַס וּמְדֵי וְלֹא יַעֲבֹר אֲשֶׁר לֹא תְבוּא וְשִׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ וּמִלְּכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לְרַעֲיוֹתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה. וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מִלְּכוּתוֹ כִּי רָבָה הִיא וְכָל הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יָקָר לְבַעֲלֵיהֶן לְמַגְדוֹל וְעַד קֶטֶן (שם 19 - 20).

המלך מקבל את עצת שריו ומבצע שורה של פעולות דחופות למניעת הסכנה:

4 וולפיש (לעיל הערה 1) עמ' 142, הערה 4.
 5 ר' אחיטוב, "מגילת ושתי", **בית מקרא**, ג (תשנ"ט), עמ' 252-255.
 6 שם, עמ' 255. אדל ברלין מתנגדת לכך. לדעתה המאבק בושתי הוא תוצר של התנהגות מטופשת ונואלת של אחשוורוש, שאופיינית לכל המסופר עליו. ראו, ברלין אדל, "הנובלות ההיסטוריות: רות, אסתר ודניאל", בתוך: טלשיר צפורה (עורכת), **ספרות המקרא: מובאות ומחקרים כרך א**, הוצאת יד בן צבי, ירושלים, 2011, עמ' 420. לעומת זאת, ראו: כהן גבריאל חיים, "היבטים פמיניסטיים במגילת אסתר", בתוך **על הפרק**, 8 (תשנ"ה), עמ' 26-37.

וַיִּטֵּב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַעֲשֵׂה הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן. וַיִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְאֶל עַם כָּל־שׁוֹנוֹ לֵהָיִית כָּל אִישׁ שָׂדֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כָּל־שׁוֹן עִמּוֹ (שם 21 - 22).

הפעולות הללו במאבק נגד הנשים דומות לפעולות שנוקט המלך נגד היהודים לאחר ההחלטה על גזירות ההשמדה. הדרך דומה ביותר, הביטויים שמופיעים בגזירות על הנשים חוזרים ונשנים ביתר שאת בגזירות נגד היהודים. המטרה שונה. במקרה של מרד ושתי במלך, המטרה היא לדאוג לכך שיהיה כל גבר שורר בביתו ומדבר בלשון עמו – ולא בלשון עמה של אשתו. לעומת זאת, בפרק ד מטרת הרצים בדבר המלך היא: "להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים":

אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכְתֹּב לְאַבְדָּם... וַיִּקְרְאוּ סָפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכְתֹּב כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּן אֶל אַחַשְׁדָּרְפָּנִי הַמֶּלֶךְ וְאֶל הַפְּחוֹת אֲשֶׁר עַל מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל שָׂרֵי עַם וְעַם מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְעַם וְעַם כָּל־שׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אַחַשְׁוֶרֶשׁ נִכְתָּב וְנִחַתָּם בְּטַבְעַת הַמֶּלֶךְ. וְנִשְׁלַחוּ סָפְרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לְהַרְג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְהוּדִים מִנְעַר וְעַד זֶמֶן טָף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לְבוֹז. פְּתִישְׁגֹּן הַכְּתָב לְהַנְתֵּן דַּת כָּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה גְלוֹי לְכָל הָעַמִּים לְהָיִית עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה. (שם, 9 - 15).

ניתן לראות ביטויים זהים בשני המקומות:

במדינת המן להשמיד את היהודים	במדימה לפגוע בושתי
אם על המלך טוב	אם על המלך טוב
ויכתב	ויכתב
אל כל מדינות המלך	אל כל מדינות המלך
מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם	אל מדינה ומדינה ככתבה
מדינה ומדינה ככתבה	ועם ועם כלשון
ועם ועם כלשון	וישלח ספרים
ונשלח ספרים	

שיתוף הגורל בין נשים ליהודים מצביע על היותם שתי קבוצות מדוכאות ונרדפות באימפריה הפרסית. נשים בתוך הפטריארכיה נמצאו בתחתית הסולם. היהודים נרדפו כזרים ושנואים מטעמים אנטישמיים. ברובד הגלוי מגילת אסתר עוסקת בעיקר בגאולת היהודים, אך גם מתייחסת באופן מובהק לרדיפת הנשים. בהמשך ניוכח כי בסופו של דבר ניצחונה של אסתר מבשר גם גאולה מגדרית. בספרה "עומדות על הסף", מתארת אורית אבנרי את פרק א במגילת אסתר כפלימפססט, מגילה ראשונית שנחקקה – אך על גביה נכתבה מגילה חדשה, ובהשאלה, מטאפורה לטקסט רב-רובדי, שהרובד

הראשון מבצבץ מבעד לרבדים שיבואו מעליו. לדבריה, "אפשר למצוא קווים משותפים בין התנגשות ושתי ואחשוורוש להתנגשות מרדכי והמן, דהיינו, בין האחרות המגדרית כמתואר בפרק א ובין האחרות האתנית שמתוארת בהמשך המגילה"⁷. אבנרי גם עמדה על המתח המעמדי המסורטט במגילת אסתר מתחילתה, ההיררכיה בין אנשי המלך החוגגים איתו לבין פשוטי העם שחוגגים בחצר גינת ביתן המלך, ובתחתית הסולם הנשים המודרות כליל מן המשתה הגדול ומורחקות מכל הבאים למשתה המלך. יש חוסר פרופורציה בין משתה המלך, המפורט בכל עושרו, לבין משתה ושתי, שהוא שולי, ללא תיאורים של עושר ושפע, ואף מתקיים תחת חסותו הפטריארכלית של המלך: ב"בית המלכות אשר למלך אחשוורוש" (שם א, 9). ובכל זאת, אבנרי מדגישה כי קיום המשתה שעורכת ושתי לנשים הוא מעשה מתחרה ומתריס כלפי המלך, שהרי בפעולתה זו היא מדמה למלך, במעשה עצמאי, לא כאובייקט אלא כסובייקט.⁸ אבנרי מדגישה בצדק שסירובה של ושתי הוא לא רק מרד במלך אלא גם בצו המלך ובחוק, במערכת השלטון באימפריה הפרסית. ואכן מיד נדרשים גברי המלכות להכריע מה אומר החוק על מעשה חמור שכזה. סילוקה של ושתי מסמל את ניצחון המלך ואת ניצחון הגברים על הנשים. מעשיה של ושתי זיכו אותה להכרה גוברת כ"פמיניסטית" קדמונית. בניגוד לאסתר שהיא היפוכה.

מנגד, אדל ברלין מבקרת את האדרתה של ושתי תוך זלזול באסתר. לדבריה, לושתה לא הייתה ברירה. היא מייצגת את הנורמה המקובלת של הפרדה מלאה בין המינים שהתקיימה באותם ימים. המלך בהזמנתו מפר כל חוק חברתי, ושתי חייבת לשמור על כבודה וצניעותה "מפני חבורה של גברים שתויים שאיבדו את כבודם"⁹. פעולותיה של אסתר הן תמונת מראה לפעולותיה של ושתי, וגם המלך מגיב באופן הפוך לחלוטין. לדבריה של אדל ברלין: "היעדרותה (של ושתי) מרחפת מעל לעלילה, כשאחשוורוש חש בחסרונה הוא לוקח מלכה חדשה; כשאסתר מעיזה להיכנס לחצר הפנימית של המלך בלי שהוזמנה (היפוך לסירובה של ושתי להופיע כאשר הוזמנה); וכשהמלך מאשים את המן בניסיון לכבוש את אסתר (המלך מגן פתאום על כבוד המלכה, בדיוק ההיפך ממה שעשה לושתה)"¹⁰.

אסתר מייצגת דיכוי כפול, הן כאישה והן כיהודייה. היא מתחילה את דרכה כדמות מסתורית, חסרת זהות אתנית, אך ממלאת היטב את ציפיות המלך והגברים כאישה צייתנית, שהתנהגותה תואמת את הדת הפטריארכלית. היא בתולה, היא יפה, כנועה וצייתנית. בתהליך לקיחתה ובחירתה אין היא מופיעה כסובייקט. יש הדגשה רבה על

7 אבנרי אורית, **עומדות על הסף, שייכות וזרות במגילות רות ואסתר**, הוצאת כתר ומכון שלום הרטמן, ירושלים, תשע"ה, עמ' 87. וראו גרוסמן יונתן, **אסתר מגילת סתרים**, הוצאת מגיד, ירושלים, 2013, עמ' 60-55.

8 אבנרי, עמ' 82-83.

9 ברלין אדל, **מקרא לישראל, אסתר**, עם עובד, 2001, מבוא, עמ' 41.

10 ברלין, שם.

נכונותה לעשות את כל מה שהגברים בחייה מצווים עליה, והפעולות שהיא עושה הן פסיביות: "אין אסתר מגדת", "לא ביקשה דבר". דמות הפוכה מדמות ושתי הסוררת.

בחינה מעמיקה של דמותה של אסתר מגלה כי לא כך הם פני הדברים. בניגוד לושתי, שמתגלה כדמות ברורה ('שטוחה' במינוח הספרותי), עיקשת, גאה, מודעת לעצמה ומסרבת להצעתו המשפילה של אחשוורוש, אסתר היא דמות מורכבת ומתפתחת. ('עגולה' לפי המינוח הספרותי). היא אמנם פסיבית, מושתקת וצייתנית בתחילת דרכה. אולם אין אנו יודעים אם מפאת אופייה או מפאת הטראומה של השבי. ייתכן שהשיתוק וההלם פוקדים אותה כאשר היא נלקחת בכוח השלטון מבית דודה ואומנה מרדכי אל ארמון המלך. אין כלל מקום להשוואה בין נקודות המוצא שלה ושל ושתי ובין מצביהן השונים כל כך, בין מלכה מיוחסת לבין נערה יהודייה יתומה. מול עמידתה של המלכה: "וַתִּמְאַן הַמֶּלֶכָה וְשָׂתִי לְבֹא בְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ" (א, 12), אסתר נשבית: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ" (ב, 8), ומאותו רגע ועד לפרק הרביעי היא פסיבית וכנועה: "וַתִּיטֵב הַנְּעָרָה בְּעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו" (שם, 9). נוסף על כך היא צייתנית: "לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עַמָּהּ וְאֶת מוֹלְדֹתֶיהָ כִּי מְרַדְכִי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תִגִּיד" (שם, 11). וכך גם בהמשך: "וּבְהִגִּיעַ תֵּר אֶסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל דָּד מְרַדְכִי אֲשֶׁר לָקַח לָוּ לְבַת לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָבָר כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר הִגִּי סְרִיס הַמֶּלֶךְ שְׁמֵר הַנְּשִׂים. וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחְשֻׁרֶשׁ" (שם, 15 - 16).

כאמור, המפנה הדרמטי בדמותה ובחייה של אסתר מתרחש לקראת סופו של פרק ד. אסתר, שבתחילת הפרק מתגלה כמנותקת מסביבתה הטבעית ושקועה בהווי של הארמון, אינה מסוגלת להשלים עם השמועה ששמעה כי מרדכי לבוש בבגדי שק בסביבות הארמון. היא שולחת לו בגדים ומורה לו להסיר את השק וללבוש את הבגדים הראויים. אמנם זו פעם ראשונה שאנו פוגשים אותה כ"מצווה", כמלכה, אך תוכן דבריה מעיד על ניכור וניתוק מעמה וממשפחתה. אין לה מושג במתרחש מחוץ לעולמה. אין היא יודעת על הגזירה שאחשוורוש והמון גזרו להרוג את כל היהודים. ומה שמטריד אותה זה הלבוש המבזה של מרדכי, השק. רק לאחר שיח נוקב היא מבינה את המתרחש ומפנימה את הכוח המיוחד שהתגלגל לידיה כמלכתו של אחשוורוש. גם לאחר שנודע לה על רוע הגזירה היא מבטאת פחד לבוא אל המלך, כי "כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל הַחֶצֶר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא יִקְרָא אַחַת דָּתוֹ לְהִמִּית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת שַׂרְבִּיט הַזֶּהב וְחָיָה וְאִנִּי לֹא נִקְרָאתִי לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם" (ד, 11). מרדכי צריך לעורר את אסתר למחויבותה המוסרית, לגודל אחריותה ולסכנה הגדולה שרובצת על העם היהודי.

ויאמר מְרַדְכִי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֶל תְּדַמִּי בְּנִפְשֶׁךָ לְהַמְלִיט בֵּית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְהוּדִים. כִּי אִם הִחַרְשׁ תַּחֲרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת רֹוח וְהִצְלָה יַעֲמוּד לַיהוּדִים מִמְּקוֹם אַחַר וְאֶת נְבִיט אֲבִיד תֹּאבְדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם לַעַת כְּזֹאת הִגְעַת לְמַלְכוּת. (שם, 13 - 14).

בנקודה הזאת מתרחש המהפך בדמותה של אסתר. התוכחה של מרדכי מעוררת אותה, ובאחת היא משנה את פניה ואת התנהגותה. היא פתאום לוקחת אחריות,

מוכנה להסתכן, מתגלה כיוזמת, כסמכותית, וכמנהיגה חכמה ומחושבת שמייצרת תכנית אסטרטגית מתוחכמת ומורכבת להצלת היהודים:

וּתְאִמֶּר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל מֶרְדֵּכַי לֵךְ כְּנֹס אֶת כָּל הַיְהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוֹשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאֶל תֹּאכְלוּ וְאֶל תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לֵילָה וַיּוֹם גַּם אֲנִי וְנִעַרְתִּי אֲצִוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוּא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָדַת וּכְאֲשֶׁר אֲבַדְתִּי אֲבַדְתִּי. וַיַּעֲבֵר מֶרְדֵּכַי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוְתָהּ עָלָיו אֶסְתֵּר. (אסתר ד, 15 - 17).

סיום פרק זה מבליט את היפוך התפקידים בין אסתר למרדכי: לפני כן, לאורך כל המגילה מודגש שמרדכי הוא זה שמצווה על אסתר ואסתר מצייתת, ניתן להיווכח בכך ממספר פסוקים: "לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עֲמָהּ וְאֶת מוֹלְדֹתָהּ כִּי מֶרְדֵּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא תִגִּיד" (שם ב, 10). "אֵין אֶסְתֵּר מִגִּדַת מוֹלְדֹתָהּ וְאֶת עֲמָהּ כְּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מֶרְדֵּכַי וְאֶת מֵאֲמֵר מֶרְדֵּכַי אֶסְתֵּר עָשָׂה כְּאֲשֶׁר הִיָּתָה בְּאֲמֵנָה אִתּוֹ" (שם 20). כך גם: "וְאֶת פִּתְשֵׁגָן כְּתָב הָדַת אֲשֶׁר נָתַן בְּשׁוֹשָׁן לְהַשְׁמִידם נָתַן לוֹ לְהִרְאוֹת אֶת אֶסְתֵּר וּלְהִגִּיד לָהּ וּלְצִוּוֹת עָלֶיהָ לָבוּא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל עַמָּהּ" (שם ד, 8).

המשך העלילה מוכר. אסתר "לובשת מלכות", ביטוי בעל משמעות כפולה – לא רק בגדי מלכות, אלא גם תכונות של מלכות. בניגוד לחוק, היא באה ומתייצבת לפני המלך, מזמינה אותו ואת המן למשתה שהיא עורכת, ורוקמת תחושת מזימה שתעלה את החשדנות כלפי המן ותכשיר את הקרקע להפילו. לאחר הצלחתה לסלק את המן היא מובילה את היפוך הגזירה נגד היהודים בכך שהותר להם להתגונן מפני תוקפיהם ולהינצל. לקראת סיום המגילה אסתר ומרדכי יחדיו מקורבים למלך.

את המהפך הזה מראה הצייר הצרפתי גוסטב דורה באיורו על הפסוק: "וּתְאִמֶּר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הֵמֵן הָרַע הָזֶה" (אסתר ז, 6). כאן נראית אסתר תמירה וסמכותית ומפגינה מנהיגות נחושה:

כך, באמצעות בחינה מעמיקה של ביטויים שונים במגילה, אנו מגלים רובד עלילתי נוסף, של מאבק סמוי בין גברים לנשים, מאבק היסטורי שנמשך לאורך כל ההיסטוריה, ובמגילה מסופר על ניצחונן של הנשים.

בקורותיהן של וּשְׁתִי, אֶסְתֵר ויתר הנשים המובאות אל המלך, משתקף מאבק מגדרי בין המינים. ניתן לראות זאת בהדגשת מלכותה של וּשְׁתִי. כאשר היא בחרה לסרב לדרישת המלך להשפיל עצמה ולבוא לפניו "להראות את יופייה", רק אז לראשונה היא מכונה: **"המלכה וּשְׁתִי"** (א, 12, 15), בדומה לאחשוורוש שמכונה תמיד: **"המלך אחשוורוש"**, או **"המלך"**, לעומת המופעים האחרים של שמה, שבהם היא מכונה **"וּשְׁתִי המלכה"** (א, 9, 11, 16, 17), מלכה כתואר נספח ולא ככינוי מרכזי, או שהיא מכונה 'מלכה' סתם, כמו אזכורי ה'מלך' הסתמיים.

דרך נוספת לראות זאת היא על פי ההשוואה המפורסמת בין מגילת אסתר לסיפור יוסף במצרים.¹¹ ההשוואה הזו מבוססת על ביטויים רבים מעלילות יוסף במצרים שמשוּבְּצִים בסיפור המגילה. ג"ח כהן כבר עמד על כך שחלק מן ההשוואות הללו חושפות את ההתייחסות של המגילה למעמד האישה באימפריה הפרסית.¹²

ברלין מצביעה על פן נוסף העולה מהקבלת שני הסיפורים, וכותבת: "ההקבלות בין סיפור המגילה וסיפור יוסף ידועות היטב. אולם מרדכי הוא המשווה בדרך כלל עם יוסף, שכן שניהם חצרנים נבונים בשירות מלך זה. אולם בפרק ב אסתר היא המזכירה את יוסף. ב'כלאה' שבהרמון היא מיד נושאת חסד לפני הגי שומר הנשים, כמוה כיוסף בבראשית לט 21, ואחר כך בעיני אחרים ובעיני המלך, המזכה אותה במעמד הגבוה ביותר האפשרי".¹³

בהשוואות שנערכו בין יוסף לאסתר הודגשה האחריות להצלת בני עמם. אמנם אסתר פסיבית עד סוף פרק ד, אולם לאחר שהיא מחליטה להתגייס להצלת בני עמה, כמו יוסף, היא זוממת תכנית ארוכת טווח לישועה מן הצרה. מרדכי אמר לה ללכת למלך ולהתחנן על עמה, אך הוא לא אמר לה מתי או איך לעשות זאת. אסתר היא המתכננת והיא מוציאה לפועל את התכנית המיועדת ליידע את המלך ולחשוף את האויב. היא מתכננת זאת יפה להפליא, במתח עלילתי ובכישרון דרמטי. התכנית שלה והשיא שאליו

11 ראו משה גן, "מגילת אסתר באספקלריית קורות יוסף במצרים", **תרביץ**, לא (תשכ"ב) עמ' 149-144, וכן גרוסמן (לעיל הערה 7), עמ' 257 ואילך, שמקדיש פרק להשוואה זו. בהערה 1 שם הוא סוקר את ההשוואה הידועה הזו, שהחלה כבר בחז"ל (אסתר רבא פרק ז), וממשיך וסוקר את החוקרים והחוקרות שעסקו ודנו בהקבלה זו.

12 גבריאל חיים כהן, **עיונים בחמש המגילות, מגילת אסתר**, משרד החינוך והתרבות, הוצאת המדפיס הממשלתי, תשכ"ז, עמ' 25-30, וכן בהוצאה מחודשת: ג"ח כהן, מרכז לוקשטיין לחינוך יהודי בגולה; 2006 ירושלים: ספריית אלינר - הסוכנות היהודית לארץ ישראל - המחלקה לחינוך יהודי ציוני, עמ' 325-327.

13 ברלין, שם, עמ' 41-42.

היא מובילה מהווים את המחצית השנייה של העלילה העיקרית. מכנים משותפים רבים בינה ליוסף מתגלים בשלב הזה: אישה יהודייה בארמון מלכות של אימפריה זרה, בתפקיד רם כמו יוסף בארמון המלוכה של פרעה. ההשוואה מתבטאת בלשונות דומים. בין הביטויים הדומים ניתן ללמוד גם על ביקורת נוקבת של מחבר/ת המגילה על מעמד האישה בהרמון של אחשוורוש, ביקורת הנרמזת באמצעות ביטויים דומים במגילה ובסיפור בראשית. כאמור, כהן (2006), ובעקבותיו גרוסמן,¹⁴ כבר עמדו על המשמעויות של ההשוואות. נתבונן בכמה מהן:

בתיאור המתרחש בארמון אחשוורוש נאמר: "וַיִּפְקֹד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל מְדִינֹת מְלֻכּוֹתָו וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל נְעָרָה בְּתוּלָה טוֹבַת מְרָאָה אֶל שׁוֹשֵׁן הַבֵּיָרָה אֶל בֵּית הַנְּשִׁים אֶל יַד הַגָּאֵס סָרִיס הַמֶּלֶךְ שֶׁמֶר הַנְּשִׁים וְנִתּוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן" (אסתר ב, 3 - 4).¹⁵

קיבוץ הנערות מעורר מיד את האסוציאציה למעשיו של פרעה במצרים, כפי שמופיע בבראשית מא, 34 - 37: "וַיִּפְקֹד פְּקִידִים עַל הָאָרֶץ וַחֲמִשָּׁתָּה אֶת אָרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבַע. וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֶכְלֵ הַשָּׂנִים הַטּוֹבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וַיִּצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פְּרַעֲהָ אֶכְלֵ בְרָעִים".

החוקרים הנ"ל כבר העירו כי השוואה בין נערות לאוכל לא מותיר ספק, שכותב/ת המגילה מבקרת באופן סמוי את היחס המשפיל, המחפיץ את הנשים הללו כעין מזון לתאוות המלך.

הנשים המובאות למלך כשהוא מחפש מלכה גם נבעלות על ידו והופכות לפילגשיו. הזילות שלהן, כחפץ לשעשועיו המיניים, מבוטא בכך שבכל לילה נערה אחרת מגיעה ובבוקר שבה לבית הפילגשים, להרמון הגדול.

כהן (2006) מצביע על עוד השוואה סמויה, בין ביטוי נוסף המתייחס לנערות לביטוי שמופיע בספר בראשית. אצל הנערות נאמר: "וַיִּבְהַגְעוּ תֵרַ נְעָרָה וְנְעָרָה לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרֵשׁ מִקֵּץ הַיּוֹת לָהּ כְּדַת הַנְּשִׁים שָׁנִים עֶשֶׂר חֲדָשׁ כִּי כֵן יִמְלָאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שְׁשָׁה חֲדָשִׁים בְּשָׁמֶן הַמֵּר וְשִׁשָּׁה חֲדָשִׁים בְּבִשְׂמֵים וּבְתַמְרוּקֵי הַנְּשִׁים" (אסתר ב, 12). הפסוק מזכיר את חניטת הגופות במצרים, כפי שמסופר על חניטת יעקב: "וַיִּמְלָאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵן יִמְלָאוּ יְמֵי הַחַנְטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שְׁבַע יָמִים" (בראשית נ, 3). גופה של האישה, הפילגש, מדומה לגופת המת. כביכול, גוף ללא אדם וללא נשמה. כך התייחס בית המלוכה לנערות המוחפצות המובאות למלך להנאתו – גופות בלבד. באופן סמוי מושמעת כאן גם ביקורת על תעשיית מירוק גופן של נשים, כפעילות המרוקנת אותן מתוכן ומאישיותן.¹⁶

14 ראו (לעיל הערה 7), גרוסמן שם, עמ' 58.

15 ראו כהן (תשכ"ז), עמ' 28, שכבר עמד על ההיבט המגדרי שמשתקף בהשוואה הזו.

16 ראו, דוד הנשקה, "מגילת אסתר תחפושת ספרותית", בדק, הדסה היא אסתר, לעיל הערה 1, עמ' 94. וכן, כהן (2006), עמ' 327, שגם ערך את ההשוואה הזו בין חניטת הגופה לבין ימי המירוקים. המשמעות

בנוסף, ישנה השוואה בביטויים המתארים את מרדכי ואסתר ליוסף ויהודה. ההשוואה באה להדגיש את הדמיון של הראשונים בדרך מנהיגותם לקדמונים. עמידתם בניסיונות, באומץ, בגבורה תוך הסתכנות עצמית: במגילת אסתר מתוארת עמידתו של מרדכי שמסרב להיכנע ולהשפיל עצמו לדיקטטור העולה, המן: "וַיְהִי כְּאִמְרֵם אֱלֹהֵי יוֹם יוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיֵּאֱדָו לְהִמָּן לְרֹאוֹת הַיַּעֲמָדוֹ דְּבַרֵי מְרַדְכִי כִּי הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי" (שם ג, 4). התיאור שלו מזכיר את סירובו של יוסף להיכנע לגבירתו, אשת פוטיפר: "וַיְהִי כְּדַבְּרָה אֵל יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהָ לְשָׁכַב אֶעֱלֶה לְהִיּוֹת עִמָּה" (בראשית לט, 10).

גם אסתר, לאחר המהפך שהיא עוברת, מגלה תעצומות נפש המודגשות באמצעות השוואה של החלטתה להחלטות גורליות של יעקב ושל יהודה: "אָבֹא אֵל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָדַת וְכֹאֲשֶׁר אֲבָרְתִי אֲבָרְתִי" (אסתר ד, 16). הלשון הזו מזכירה את דברי יעקב בשולחו את בנימין: "וַיֹּאֲנִי כְּאֲשֶׁר שָׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי" (בראשית מג, 14). בדומה לכך: אסתר בתחנוניה לפני המלך משתמשת במטבעות לשון שטבע יהודה כשעמד לפני יוסף במצרים לבקש רחמים על אחיו בנימין ועל אביו: "כִּי אֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּרַעַה אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת עַמִּי וְאֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּאֶבְדֹן מוֹלְדָתִי" (אסתר ח, 6). דבריה דומים לדברי יהודה: "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֵל אָבִי וְהִנֵּעַר אֵינְנִי אֵתִי פֶן אֲרֹאֶה כְּרַע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת אָבִי" (בראשית מד, 34).

מפרק ד ואילך אסתר הופכת לברת סמכות ולפעילה מאוד. היא גורמת להוצאתו להורג של המן וממשיכה לפעול ללא לאות להצלת עמה. בהמשך היא מנווטת את המינוי של מרדכי כמחליף של המן והופכת את היוצרות: "וַתִּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת מְרַדְכִי עַל בֵּית הַמֶּן" (אסתר ח, 2).

אדל ברלין מציינת כי בסופו של פרק ט יש בלבול ביחס לסמכויותיהם של אסתר ומרדכי. בפסוק 20 נאמר שמרדכי כתב את דברי המגילה: "וַיִּכְתֹּב מְרַדְכִי אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֵל כָּל הַיְהוּדִים". בפסוק 29 מצוין שאסתר כתבה יחד עם מרדכי את תוקף האיגרת, אך בסוף הקטע (פסוק 32) מודגש שהעניין הוא "מאמר אסתר", כלומר ציוויה:

וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה בֵּת אֲבִיחַיִל וּמְרַדְכִי הַיְהוּדִי אֶת כָּל הַתְּקָף לְקִים אֶת אֲגֵרַת הַפָּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית. וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֵל כָּל הַיְהוּדִים אֵל שִׁבְעַת וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אַחַשְׁוֶרֶשׁ: דְּבַרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת. לְקִים אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כְּאֲשֶׁר קִים עֲלֵיהֶם הַיְהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וְכֹאֲשֶׁר קִימוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל יָרְעָם דְּבַרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם. וּמֵאֲמַר אֶסְתֵּר קִים דְּבַרֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתַּב בְּסֵפֶר.

שהוא נתן לכך היא הבלטת היחס המחפץ של הפרטים לעומת היחס של היהודים המכבד את הנשים. להערכתו אין בסיס למסקנה זו. אין לנו כל הוכחה שמעמד האישה בקרב היהודים היה טוב יותר מאשר בקרב הפרסים. יש לנו בסיפור המגילה תיאור של צמיחה מנהיגותית של אסתר מתוך תרבות מוזוגינית למנהיגות נשית.

על כך כותבת אדל ברלין:

באשר לכתיבת מכתב פורים (השני). דומה שהם מתחלקים בכוח, אך לעתים מרדכי מאפיל על אסתר או מחליף אותה. כאן המקום בו אנו מתחילים לחשוד שהתפקיד של אשה אינו יכול לספק את הנחוץ בספר. אין זאת אומרת שאשה אינה יכולה להושיע את עמה! נשים הושיעו או שמרו את עמן בדרך זאת או אחרת במקרא, והדבר בולט ביותר בספר החוץ-מקראי יהודית (המאוחר קצת יותר). אבל מטרתו של פרק ט היא לוודא את התקבלותו של חג חדש, ולמטרה זו אין די בסמכותה של אשה בלבד. לסיכום, מרדכי ואסתר הם גיבורים שותפים וכל אחד מהם תורם את תרומתו בדרכים המתיישבות עם התפקיד המיועד לבן מינו בעולמו של הסיפור המקראי בתקופה הפרסית.

לכאורה, בסוף המגילה, בפרק י', המציאות החברתית מכריעה את הכף. הגברים, אחשוורוש ומרדכי, זוכים לתהילת עולם, ואסתר נדחקת בגזירת "שר ההיסטוריה" הגברי (באירוניה: his-story) - לשוליים, אולם המסורת היהודית הכירה בה, וייחסה את המגילה אליה ולא אל מרדכי: "מגילת אסתר" ולא "מגילת מרדכי". המסורת היהודית ראתה אותה כמי שהתגברה על המזימה של המן להשמיד את היהודים ועל המזימה של ממוכן לדכא בחוזק יד את כל הנשים לבל יעזו ללכת בדרכה הפמיניסטית של ושתי. אסתר בתהליך של חייה ובהתפתחותה המאוחרת מקיימת את מורשתה המגדרית של ושתי במהפך שעברה. אפשר לומר בפרפראזה שגם במאבק המגדרי שמתגלה במגילה, ניצחו הנשים ונציגתן המלכה אסתר, ונהפוך הוא שלא צלחה המזימה לשלוט בנשים ולשעבדן.

